

Bir Türkü Bir Hikaye
Halil ATILGAN

ÇUKUROVA TURAÇ SENİN ÖZKUŞUN

Turaç kar düşen yerlerde pek yaşamaz. Sazlık ve sulak yerleri sever. Gizlen-mesini çok iyi bilir. Şimdiye kadar onu Çukurova'nın süsü, simgesidir mekânını da hep Çukurova biliyorduk. Fakat gördük ki Harran Ovası da turacı bağrına basmış. Özellikle Şanlıurfa merkez, Bozova, Kısas, Viranşehir, Harran ve Şanlıurfa'nın Suriye sınırı turacın en fazla ürettiği yer olmuş. Doğrusu Harran Ovası'nın sulanmasıyla turaç da o toprakları kendine yurt edinmiş. Biliyorsunuz turaçın avlanması yasak. Ama kim yasak dinler. Eğer yasaklara uyulmuş olsa idi Urfa'nın, Çukurova'nın dağı taşı turaç olurdu. Fakat maalesef. O günleri sabırsızlıkla bekliyoruz diyor konumuza dönüyoruz.

Turaç keklik büyüklüğündedir. Hatta erkeği keklığe göre biraz daha büyük-tür. Gizlenmekte çok ustadır. Erkeği belki de kuşların en güzelidir. Keklik sürü ha-linde yaşar. Çeviktir turaca göre çok hızlı uçar. Turaç ise hantaldır. Seri uçmaz. Sürü halinde yaşamaz. Genelde tek dolaşır. Bazen ikili üçlü gruplar halinde dolaştıkları da olur. Eti en güzel olan kuşlardandır. Ötüşü hüttü dü hüttü dü veya züttü dü züttü dü diye taklit edilir. Sesini çok uzak mesafelere kadar duyurur. Eğer sabah sakinliğinde ötüyorsa duyurma alanı yaklaşık 3 km çapındadır. En büyük özelliği öterken gözünü kapatır. Onun için de hiç kimseyi görmez. Hassas bir kulağa vardır. En küçük bir seste ötmeyi keser ve kaybolur. Erkek turaç bulunduğu yerin en yükseğine çıkarak ötmeye başlar. Ötme işi saatlerce sürebilir. Erkek turaç tehlike anında tük tük tük diye ses çıkararak tehlikenin geldiğini belli eder. Azami sekiz on yumurta yapar. Ku-luçka dönemi keklik gibidir. Ortalama süresi 21 gündür. Erkeğine mavru dişisine bozça denir. Dişi erkeğe göre daha hantal ve zavallı bir görünüme sahiptir. Mısır, buğday ve çekirge yemeyi çok sever. Zararsız bir hayvandır. Avcı, tilki ve çakal tura-cın tabiattaki en büyük düşmanıdır. Düşmanlarına karşı savunmasızdır. Tek savun-ması uçmak ve kaçmaktır.

Turacın ötmesi çok değişiktir. Emsalleri arasında en değişik ötüşe sahip olan kuşlardandır. Şiirlere konu olması da ötüşünden kaynaklanmış olmalıdır. Bu ötüş Karacaoğlan'ı oldukça etkilemiş. Onun için de şiirlerinde turacı tema olarak işleyen ilk ozan olarak kaynaklara geçmiş.

Ötme turaç ötme işin var senin

Şahan salıp avlanacak yer değil

Vardım gördüm ağ yâr göçmüş yurdundan

Vatan tutup eğlenecek yer değil

diyerek duygularını dile getirmiştir. Turacın ötüşü çok değişiktir. Üstüne şiir yaza-cak kadar vardır. Onun sesi ilkbaharın nişanesidir. Çukurova'da baharı ilk haber ve-ren kuştur. Önce söylediğimiz

gibi ötüşü uzun mesafelerden duyulur. Onun için de avcıların gazabından kurtaramaz kendisini. Devlet koruma altına almasına rağmen nesli tükenmek üzeredir. Turna nasıl Halk Edebiyatımıza girmiş, türkülerle dile getirilmişse, güneyde turaç da öyledir. Yöre folkloruyla bütünleşen bu kuş, masallara dahi konu olmuştur. Görüşler Dergisinde, Y. Doğudandoğan imzasıyla yayımlanan bu efsane yöre insanının turaç sevdasını dile getirmektedir. Aynen aktarıyoruz.

Dişi Turaç - Bozça

Bir Turaç Masalı³⁹:

"Aşağı yeli koza tarlalarından duyulmayan fısıltılarla geçiyor. Kodaman çiftçiye tarla-sını gezme fırsatından başka bir iyiliği olmayan bu yel, işçi ve köylünün saatlerce beklediği bir Hızır'dır. Kocabucak'a doğru uzanan tozlu yoldan kalkan anaförlerin zerreleriyle gözlerimiz, kulaklarımız doluyor, kaşlarımızın, kirpiklerimizin rengi atıyor. Yolun iki tarafında sarı tar-lalarda çalışan insanlar, cansız bir hayal gibi görünüyorlar. Hayat sahasında ümit serabı...

Yeşil tarlalara sıra sıra dizilen bu istifamlar hayat felsefesini çatlak topraklara yazıyor-lar. Ufuklarda dumanlanan Haziran güneşi manyetize etmekte. Tarlalarda kızak çeken, deste vuran, bilezik yapan, başak toplayan kadınlı erkekli insanlar.

Kumsal bir keliden uzanan yolumuz, bizi ucu bucağı gelmeyen sarı yeşil tarlalar ara-sında baş döndürücü bir yorgunluğa sürüklüyor. Bir an önce sonunun gelmesini bekledi-ğimiz yol öyle uzuyor ki... Omzumza attığımız beyaz keten ceketler taşınılamaz bir yük oluyor. Saatlerce yol aldığımız hâlde bir kelime konuşmuyoruz. Ağzımıza yor-gunluk kilit vurmuş sanki.

Pamuk tarlaları arasında bir kuş sesi geliyor; Hütdü dü, hütdü dü'.

Koca Bacaklı Cemil'e soruyorum.

–Bu öten kuş nedir?

Cemil sorumu bekliyormuş gibi gözleri parlayarak;

–Turaç... Onu vurmak günahdır. Diyor ve devam ediyor. Bu kuşun hikâyesini sana anlatayım: Eskiden bir ağanın bir tek kız evlâdı varmış. Tek olduğu için de çok sevilirmiş. Bu yavrucağ daha ana kucağında iken emmioğluna söz kesilmiş. Yani beşik kertmesi yapılmış. Zamanlar geçmiş; on beş defa çubuklar firez, firezler çubuk olmuş. Bu arada ağanın tek kızı da gelişip güzelleşmiş. Köy delikanlılarının gözüne ısırp, gönlünü avlamaya başlamış. Fakat sözlü olan bu kızcağıza her delikanlı ancak gönülden kopan bir dilekle "Allah bağışlasın" de-mekten başka şey bulamazmış.

Bu gelişen güzellik emmioğlunun yüreğinde derin bir aşk yarası açmış. Lakin ters ta-lih bu aşkı karşılıksız bırakmaktadır. Kalplerde ilâhlaşan Ayşecik, emmioğluna küçük bir ya-kınlık göstermemektedir. İşte çaresiz felaket... Zaman zaman buluşup konuşmak isteyen em-mioğlu her defasında yeni bir darbe ile ayrılıyor. Bu durum ilerledikçe emmioğlu kızın başka-sına gönül vermesinden şüpheleniyor. Günlerce devam eden bu takip...

Sıcak bir Temmuz günü Ayşecik, Seyhan'ın pırıldayan sularından testisini dolduru-yor. Söğütlerin kol uzattığı sularda muhteris bir güneş yıkanıyor. Bir ılgın çalısının arkasın-dan kızı denetleyen emmioğlu ilerden Dutma Hakkı'nın kıza doğru geldiğini sinirleri gerile-rek görüyor. Testisi ile söğütlerin gölgesine gelen Ayşecik, Hakkı ile karşılaşılıyor. Aylarca süregelen bir sevginin beslediği iki kalp, iç duyularla anlaşıp mahrum dudaklar birbirini bu-luyor.

Kıskançlığın verdiği bir vahşetle emmioğlu iki aşığı suçüstü yakalamaktadır. Tabi ki tek silah kızın babasına ihbar. Emmioğlu derhal çiftliğe yönelerek emmisine her şeyi anlataca-ğını ve pis dutmayı öldürtüp kendisini de rezil edeceğini Ayşecik'e müjdeliyor.

Masum kızcağız bütün kalbi ile Yaradan'a yalvarıyor.

-Yarabbi! Emmim oğlunu, bir kuş yap ki suçumuzu söyleyemesin. Dilek derhal kabul oluyor. O günden bugüne de emmioğlu bütün ovayı dolaşarak suçu söylüyor. 'Tuttu da... Öptü de. Tuttu da... Öptü de... Tuttu da... Öptü de'40...

Turacın erkeği - Mavru.

Çukurova'da , turacın bu şekilde meydana geldiğine, öterken de: "Tuttu da öptü - tuttu da öptü" diyerek o günkü sırrı açığa vurduğuna inanılır. İşte turacın hüt düt düdü - hüt düt düdü şeklinde ötüşü emmioğlunun turaç olup Tuttu da öptü de / Tuttu da öptü de demesiyle özdeşleştirilmiştir.

Masalda da görüldüğü gibi Çukurova kültürüyle bütünleşen turaç; keklikten daha çok türkülerine ve masallarına konu olmuş. Konuyla ilgili 12 şiir tespit edilmiş. Şiirlerden bir kısmı ozanlar tarafından türküleştirilmiş. Türküleşen şiirlerin içinde en ünlüsü Buruklu Âşık Kul Mustafa'nın; Çukurova turaç senin öz kuşun diye başlayan ve de yöre sanatçısı Mahmut Taşkaya'nın okumasıyla ünlenen uzun havadır. Adı geçen uzun havanın sözleri şöyledir.

*Çukurova turaç senin öz kuşun
Çiğ yağarken garip garip ötmez mi
Senin sesin ilkbaharın nişanı
Aşiretler yaylasına göçmez mi*

*İyi saklan seni kurt kuş görmesin
Çiftçilerin salanını sürmesin
Tembihledim avcılarının vurmasını
Senin sesin Çukurova'ya yetmez mi*

*Ötmen Mustafa'ya ilham veriyon
Öterken de bir yüksekte duruyon
Yakup musun Yusuf'unu arıyon
Senin yasın arşa kadar bitmez mi*

Buruklu Âşık Kul Mustafa bu dizelerinde: Turacın Çukurova'nın öz kuşu ve ilkbaharın nişanı olduğunu, ötüşünün kendisine ilham verdiğini, avcılara vurmama-ları için tembih ettiğini ve benzer özellikleri anlatmaya çalışıyor. Aslında Kul Musta-fa turacın tüm özelliklerini ve güzelliklerini üç dörtlüğe yüklemeye çalışmış. Böylece Karacaoğlan'dan sonra turacı şiirlerinde işleyen ikinci ozan olarak kayıtlara geçmiş. Doğrusu turaç üstüne şiir yazan günümüz ozanlarının da başını çekmiş. Önderlik etmiş. Onun arkasından merhum Dünya Olimpiyat Şampiyonu İsmet Atlı:

Sana derim Çukurova
Ekinlerin yetti mola
Turaç senin güzel kuşun
Çiği yağarken öttüm'ola

diyerek turaçla ilgili duygularını dile getirmiş. İsmet Atlı'nın ardından Çukurovalı İbrahim Ka-ralı Davutluoğlu da almış sazı eline vurmuş teline. O da turacın ötüşünden almış ilhamını. Her dörtlükte ötüşüyle dile getirmiş turacı. İşte dörtlüklerinden birkaç örnek:

İlkbahar gelince öterdin turaç
Şöyle bir kayar da hüd düt dü dü hüt
Sesin ile bize yeterdin turaç
Hep aynı ayarda hüt düt dü dü hüt

Elin aşiretin süsü gülüydün
Dillerden düşmeyen öz türküsüydün
Çukurova'mızın tatlı sesiydin
Kesmeden art arda hüt düt dü dü hüt

Bir yere göçmeyen sahil kuşuydun
Toprağına bağlı kuşlar başıydın
Adı sanı belli köşe taşıydın
Tümseğe konar da hüd düt dü dü hüt

Ne kadar avlasak bitmezdi ardı
Cücüğü palası ferîği vardı
Horozu kendine anaç arardı
Hey gidi hovarda hüt düt dü dü hüt

Ala tüfek alır ava giderdik
Fak kurup kapanla turalım derdik
Zağar ile büke zıncara girdik
Farlar bir kenarda hüt düt dü dü hüt

Karalı da derki terk ettin dehri
Uçup bir hamlede geçerdin nehri
Neslini tüketti pamuğun zehri
Turaç ahu zarda hüd düt dü dü hüt

dizeleriyle dile ve tele dökmüş. Dile, tele dökülen sözler bir bozlak olmuş yankılan-mış Çukurova'nın düzünde, Gâvurdağları'nda. Yankılanan bozlaklar Gavurdağ la-rı'nı aşarak Maraş'a, Gaziantep'e ulaşmış. Toroslar'ı aşan bozlaklar da Kırşehir'de almış soluğu. Fakat turacı orta Anadolu'ya, Maraş'a Gaziantep'e taşıyamamış. Onun için de turaç Çukurova'nın öz kuşu olmuş.

Başta da turacın Çukurova'ya özgü bir kuş olduğunu söylemiştik. Buruklu Âşık Kul Mustafa da Çukurova Turaç senin öz kuşun diyerek bizi doğruluyor. Ger-çek de öyledir. Başta da söylediğimiz gibi turaç kar düşen yerlerde yaşamaz. Yani yaylalarda turaç yoktur. Çukurova'nın tüm köylerinde - Toroslar'ın hemen etekle-rinde yaşamasına rağmen yaylalarda onu görmek mümkün değildir. Bunun nedenini konunun uzmanı olan dayım Ahmet Uçar'a sordum.

Dayım Ahmet Uçar benim mimarımdı, mürşidimdi. Çok zeki idi. Elinden her iş gelir, uçanla kaçan kurtulur, tüm dertlerine kendisi çare olurdu. Üstelik tanıdığım en mükemmel avcılardandı. Avcılıkta ustaydı. İyi bir uçar avcısıydı. Avla ve av kuş-larıyla ilgili müthiş bir bilgi birikimine sahipti. İyi tüfek atar. Attığını vurur. O za-manda yayınlanan Av Dergisinde konuyla ilgili yazılar yazardı. Bir gün kendisine neden turacın rakımı yüksek yerlerde olmadığını sordum. "Turaç cezalıdır. Cezalı ol-duğu için de Allah turaca yaylayı yasaklamıştır" dedi. Anlatmaya başladı. "Bilirsin Çuku-rova'nın sıcakları çok zalimdir. Halk sıcaklardan kurtulmak için yaylalara göçer. Çukuro-va'da yaylaya göçmek gelenektendir. Zaman içinde bu geleneğe kuşlar da uymuş. Onlarda Çukurova'lılar gibi yazın yaylalara göçmeyi gelenek haline getirmişler. İleri gelen kuşlar et-raftakilere haber salmış. Toplanalım da yaylaya ne zaman göçeceğimizi kararlaştıralım demişler. Kararlaştırdıkları günde hepsi bir araya gelmiş yaylaya göçecekleri günü kararlaştıracak-lar. Önce akıllı karga söze başlamış. "Biz mart beş dedi mi, Allah izin verirse yaylada olaca-ğız" Sığırcık söz almış: "Biz de, mart on beşte, Allah izin verirse yaylaya çıkacağız. Erken-den varıp yurt yuva kuracağız. Sonra karatavuk söz almış. Ne zaman yaylaya gideceği-ni, hangi tarihte yaylada olacağını, neler yapacaklarını bu sene hangi yaylaya çıka-caklarını anlatmış. Sonra sıra turaca gelmiş: Turaç da: "Allah izin verse de vermese de mart yirmide yaylada olacağız" demiş. Böyle deyince "Allah sen bana nasıl güvenmezsin" diye onu cezalandırmış. Yaylayı yasaklamış. İşte o gündür bu gündür rivayete göre turaçlara yayla yasaklanmış. Onlarda hep Çukurova'da kalmışlar. Bu masaldan ge-riye Çukurova'da: Düşünceli olan ve dalgın dalgın duran kişiye "Yaylaya göçmemiş turaç kuşu gibi ne düşünüyorsun" deyimi kalmış.

Elin aşiretin gülü süsüydüñ
Dillerden düşmeyen öz türküsüydüñ
Çukurova'mızın tatlı sesiydin
Kesmeden ardarda hüd düt dü dü hüt...